



**Grażyna Michalska\***

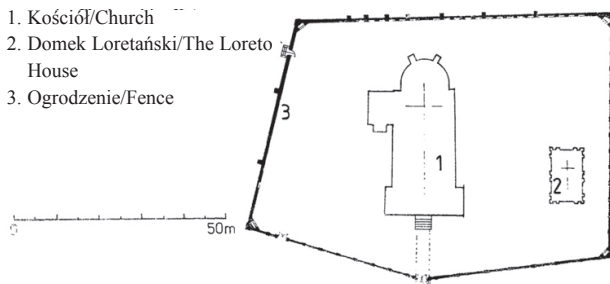
## *Domek Loretański w Gołębiu. Dziedzictwo utracone*

### *The Loreto Holy House in Gołęb. Lost heritage*

Znaczna liczba prac konserwatorskich przeprowadzonych w ostatnich latach w Polsce mogłaby w każdym przypadku być szansą na ratowanie ginącego dziedzictwa, gdyby nie – niepokojąco liczne – przykłady utraty w tym procesie najistotniejszych cech zabytkowych obiektów. Dopływ funduszy unijnych z jednej strony oczywiście korzystny, z drugiej okazuje się niebezpieczną zasadzką, ze względu na ukrywane de facto cele konserwatorskie w oficjalnych hasłach aplikacji o środki oraz ze względu na bezwzględne rygory terminowe wydatkowania otrzymanych pieniędzy. A mało jest dziedzin, w których pośpiech tak bardzo przeszkadza w osiągnięciu pełnego sukcesu, jak właśnie konserwacja zabytków. Świętej pamięci prof. Andrzej Gruszecki zwykł żartobliwie mawiać, że „bieda sprzyja konserwacji”, mając na myśli ryzyko zawsze towarzyszące wkraczaniu w substancję zabytkową. Ostatnio maksyma ta utraciła smak tylko żartu. Zawieranie losu zabytku rękami konserwatorów łączy się z czynnikiem wysokiego stopnia zaufania wobec specjalistów. „Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami” szczegółowo definiuje narzędzia do egzekwowania przez urzędy konserwatorów poprawnego wykonania prac. Hierarchię i rodzaje zadań konserwatorskich wobec obiektów dziedzictwa kulturowego lapidarnie ustaliła już w 1964 r. powszechnie znana *Karta Wenecka* i chociaż nie została unieważniona, jej zasady zwyczajnie nie są przestrzegane. I oto znaleźliśmy się na etapie przejściowym: pomiędzy możliwością kontaktu z autentyczną jeszcze substancją

A significant number of restoration works that have been carried out in Poland recently could be viewed as an opportunity to save the endangered heritage in each case had it not been for – alarmingly numerous – examples of losing the most important features of historic buildings in the process. The impact of the EU funds on the one hand is, of course, beneficial, however, on the other hand it turns out to be a dangerous trap due to actually concealed restoration goals in the official headings of applications for funds and also due to absolute deadlines for timely disbursement of the money received. And it must be admitted there are not many domains in which haste does make waste as it is the case in monument restoration. The late Professor Andrzej Gruszecki used to say jokingly that “poverty fosters restoration” and what he had in mind was a risk that is always inherent when we enter into historical substance. In our times this maxim has lost its only joking taste. Putting a monument’s fate into restorers’ hands is connected with the aspect of a high level of trust in specialists. “Monument Protection and Care Act” defines in detail the tools that monument restorers have at their disposal to supervise the correct performance of restoration works. The hierarchy and types of restoration tasks towards the cultural heritage objects were concisely established as early as in 1964 by a document commonly known as the *Venice Charter* and although it has not been changed nor cancelled, its principles are simply not observed. And so we are at a transitional stage: between the possibility to be in touch with still authentic historical substance (of course often with restoration layers) and a rapidly increasing group of monuments which unfortunately “were subjected” to actual restoration. It is not a part of my nature to complain.

\* Wydział Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej/  
Faculty of Civil Engineering and Architecture, Lublin University of  
Technology.



Il. 1. Gołęb. Zespół kościoła parafialnego pw. św. Floriana i św. Katarzyny, plan sytuacyjny (oprac. Ł. Michalski)

Fig. 1. The situation plan of the St Florian and St Catherine Parish complex in Gołęb (by Ł. Michalski)

zabytkową (często oczywiście z nawarstwieniami konserwacji) i lawinowo powiększającą się grupą zabytków, które niestety „uległy” obecnej konserwacji. Narzekanie nie leży w naturze piszącej tej słowa. Często zmuszeni jesteśmy do pogodzenia się z metodą restauracji i adaptacji zabytku, odmienną od własnej wizji, ale nie sposób zupełnie bezemocjonalnie przechodzić obok obiektów nieodwracalnie naznaczonych niszczącą konserwacją; znakomitych i niezwykle cennych dla tożsamości kulturowej malowniczej Lubelszczyzny.

Spektakularny przykład konserwacji co najmniej budzącej kontrowersje stanowi unikalny zespół sakralny w Gołęb (pow. puławski, woj. lubelskie) (il. 1, 2).

Zabytkowy zespół kościelny w Gołęb ma wysoką klasę artystyczną i wykonawczą, egzemplifikując wyjątkowość budownictwa sakralnego doby potrydenckiej na Lubelszczyźnie. W nurcie takiej architektury powstały liczne realizacje o jednoznacznie zdefiniowanym stylu nazwanym „renesansem lubelskim”, łączącym cechy form renesansowych, manierystycznych, barokowych oraz stylistyki lokalnej [1]–[11]. Malownicza grupa obiektów sakralnych i świeckich z przełomu XVI i XVII w. stanowi więc stylową „markę regionu”, rozslawioną szerzej np. architekturą Kazimierza Dolnego, z którego wizerunkiem kojarzą się w świadomości Polaków manierystyczne kamienice braci Przybyłów w rynku, słynne spichlerze, czy też usytuowana na wzniesieniu piękna fara.

Kościół w Gołęb i Kaplica Loretańska wpisują się pod względem architektonicznym w nurt scharakteryzowanego w literaturze przedmiotu historycznego zjawiska, ale wyróżnia je szczególna wartość ze względu na własny wyraz ideowy i artystyczny, osobę fundatora kancelarza wielkiego koronnego Jerzego Ossolińskiego [12], a na koniec znanych nam wykonawców (co dla owego czasu na Lubelszczyźnie nieczęste) – muratorów Piotra Likkela i Jana Wolffa [2], [9], [10]. Istotną wartość wymienionych obiektów stanowi to, iż współtworzą zespół jednorodny chronologicznie, zharmonizowany stylistycznie, w którego skład wchodzi też murowane ogrodzenie, częściowo XVII-wieczne. Wszystkie obiekty posiadają jako dodatkowy walor cechy *ars militaris* w postaci zachowanych w swoich murach strzelnic.

W latach 2011–2012 zespół poddano kolejnej w jego historii konserwacji, ale tym razem generalnej i nie-



Il. 2. Domek Loretański, widok od północnego zachodu, 2009 (fot. G. Michalska)

Fig. 2. The north-west view of the Loreto House, 2009 (photo by G. Michalska)

We are often forced to agree with a given method of restoration and adaptation of a monument, which happens to be different from our own vision, however, in no way can we just unemotionally go past architectural objects irretrievably marked with destructive restoration, such as those which are remarkable and extremely valuable for the cultural identity of the picturesque Lublin region.

A spectacular example of this sort of restoration at least arousing doubts constitutes a unique sacral complex in Gołęb (Puławy County, Lublin Province) (Figs. 1, 2).

The historic church complex in Gołęb has a high artistic and performance class exemplifying uniqueness of the post-Trent sacral construction in the Lublin region. It was in this architectural trend that numerous buildings were erected with a clearly defined style called “Lublin Renaissance”, which combined features of Renaissance, Mannerist, Baroque forms as well as local stylistics. Therefore, a picturesque group of sacral and secular buildings dating back to the turn of the 17<sup>th</sup> century constitutes a stylish “brand of the region” that is made more famous by architecture of Kazimierz Dolny, the image of which in the minds of Polish people is associated with Przybyła Brothers Mannerist tenement houses in the marketplace, famous granaries or a beautiful parish church situated on a hill.

The church in Gołęb and the Loreto Holy House with regard to their architecture become a part of the historical phenomenon which was characterized in source literature but they are distinguished by a special value as regards their own ideological and artistic expression as well as the person of the founder the Chancellor Jerzy Ossoliński [12] and finally the artists whose names we know (which is not often the case in the Lublin region of those times) – stone masons Piotr Likkel and Jan Wolff. These buildings are particularly valuable due to the fact that they form a complex that is chronologically uniform and stylistically harmonized, and which also comprises a stone

stety niszczącej. Nie ochronił przed nią ani wpis do rejestru zabytków, ani ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (mpzp), ani zamierzone przez Narodowy Instytut Dziedzictwa (NID) w 2009 r. typowanie na listę Pomników Historii. Jest to nieodżałowana strata dla znawców oraz po prostu miłośników dawnej architektury.

Szczególne, wręcz spektakularne straty poniósł Dom Loretański, zbudowany w latach 1634–1638. Wolno stojący obiekt stanowi pierwszy, a zarazem jeden z niewielu w Polsce przykładów realizacji kaplicy typu „Santa Casa”, ustalonego we włoskim Loreto w 1.–3. dekadzie XVI w. Pod względem ideowym budowla była wyjątkowej postaci kultu maryjnego. Legenda świętego domu Marii, przeniesionego przez anioły z Nazaretu do Loreto, sięga czasów wypraw krzyżowych (XIII w.), ale największą popularność uzyskała później. Pomogli w tym wielcy architekci doby renesansu i manieryzmu – Bramante oraz Sansovino, którzy zaprojektowali bogatą obudowę translokowanej skromnej budowli trójściennej, w pierwotnym miejscu dostawionej do ściany skalnej. Tamże miała mieszkać rodzina Marii, odbyło się Zwiastowanie, zmarli rodzice Najświętszej Panny i wychowywał się młodociany Jezus. Opisanie w latach 1525–1528 dziejów rodzinnego domu Marii przyczyniło się do powstania szybko rozpowszechniającego się kultu i szerokiego naśladownictwa wzorcowego domku. Do kanonu należała zarówno architektoniczna forma całości, jak i funkcjonalna dyspozycja wnętrza. Obowiązywała tu zasada architektonicznej obudowy prostej budowli ceglanej o ściśle określonych rozmiarach, z pozostawieniem obejścia w grubości murów [3], [4].

Miejscowość Gołęb, chociaż położona jest na uboczu głównych szlaków komunikacyjnych, bywa częstym celem wypraw turystów oraz badaczy architektury. Na zainteresowanie Gołębem wpływa też dodatkowo historia okolicznych terenów, gdzie miała miejsce ważna bitwa czasów potopu szwedzkiego, pomiędzy wojskami hetmana Stefana Czarnieckiego i króla szwedzkiego Karola X Gustawa. Wyjątkowej wartości architektura zespołu sakralnego oraz walory historyczne miejsca w szerszym kontekście przestrzennym zobowiązują do szczególnej troski o konserwację i zachowanie tego dziedzictwa. Od wielu lat widoczna stała się potrzeba niezwłocznej interwencji zwłaszcza wobec niszczących, tracących wyrazistość, ale w znacznym stopniu zachowanych XVII-wiecznych sztukaterii Domku Loretańskiego.

Architektura domku gołębskiego reprezentowała wysoki poziom wykonawczy, harmonijnie operując formami manierystycznymi i barokowymi. Symboliczna zewnętrzna dekoracja reliefowa i rzeźbiarska obiektu stawiała jego wartość na poziomie ponadregionalnym. Na wysokości dolnej kondygnacji niuanse i archaizm modelowania wykonanych w stiuku czterech par postaci ewangelistów decydowały do niedawna o unikatowej urodzie i historycznej wartości tego wyjątkowego dzieła. Jak wspomniano, loret gołębski poddany został renowacji w okresie od 23.03.2011 do 31.03.2012 r. w ramach projektu „Kazimierz Dolny oraz wybrane zespoły zabytkowe Powiśla Lubelskiego – renowacja i ochrona dziedzictwa współfi-

fence partly originating from the 17<sup>th</sup> century. All of these buildings have an additional merit of *ars militaris* in the form of embrasures preserved in their walls.

The years 2011–2012 saw another restoration in the history of the complex, but this time general and unfortunately destructive. Neither the entry in the register of monuments nor the findings of the local zoning plan (mpzp) or even the 2009 intention of the National Heritage Institute (NID) to enter the complex in the list of Historic Monuments managed to protect it from that unfortunate restoration. It is a regrettable loss for connoisseurs and simply for lovers of old architecture.

Special or even spectacular losses were suffered by the Loreto Holy House, built in 1634–1638. This detached building constitutes the first, at the same time one of the few in Poland examples of realizations of “Santa Casa” type chapels, originated in Loreto, Italy in the 1<sup>st</sup>–3<sup>rd</sup> decade of the 16<sup>th</sup> century. Ideologically, the building was a manifestation of a unique form of a Marian devotion. The legend of St Mary’s holy house which was transferred from Nazareth to Loreto by angels dates back to the Crusades (the 13<sup>th</sup> century), but it gained the greatest popularity later. Great architects of the Renaissance and Mannerism Bramante and Sansovino contributed to this. They designed a rich housing of the translocated modest trihedral building which was added to the rock wall at the original site. There, Mary’s family was supposed to have lived, also the Annunciation took place, Holy Mary’s parents died and young Jesus was brought up. The 1525–1528 description of the history of Mary’s family house played a significant role in the creation of a rapidly developing devotion and wide imitation of the model House. The canon comprised both the architectural external form and the functional arrangement of the interiors. A simple architectural housing brick construction principle was applied here with precisely determined sizes leaving the yard within the walls’ thickness [3], [4].

The village of Gołęb, although it is situated away from the main communication routes, happens to be a frequent destination of tourists and researchers of architecture. An interest in Gołęb is additionally influenced by the history of the surroundings where an important battle took place during the Swedish Deluge between Hetman Stefan Czarniecki’s army and King Charles X Gustav of Sweden troops. Exceptionally valuable architecture of the sacral complex and historical merits of the place in a broader spatial context require a special concern for restoration and preservation of this heritage. A need for prompt intervention had been visible for many years, especially with regard to the deteriorating, losing clarity, but largely preserved 17<sup>th</sup>-century stuccos of the Loreto Holy House.

Architecture of the Gołęb House represented a high performance level, harmoniously manipulating with mannerist and baroque forms. Due to the symbolic external relief and sculptural ornamentation of the building, its value was on a supra-regional level. At the height of the lower storey the nuances and modelling archaism of four pairs of evangelists made of stucco decided till recently about the unique beauty and historical value of this exceptional work. The Gołęb Loreto was subjected to restoration



nansowany przez UE ze środków EFRR w ramach Programu Infrastruktura i Środowisko”. W archiwum Lubelskiego WKZ udało się odnaleźć dwie bardzo ogólne autoryzowane dokumentacje z przebiegu prac konserwatorskich<sup>1</sup>. Konieczność wystawienia wysoce negatywnej oceny przeprowadzonych zabiegów renowacyjnych sprawiła piszącej autentyczną przykrość ze względu na żal za utraconymi nieodwracalnie wartościami, a osoby wykonawców renowacji nie są jej osobiście znane.

Porównanie stanu „sprzed” i „po” może tu dostarczyć emocji porównywalnych z telewizyjnymi popularnymi programami nt. poprawiania urody przez zdeterminowane myślą o gwałtownym odmłodzeniu pacjentki, ale w tym przypadku nie chodzi przecież o w pełni zrozumiałe i uprawnione zaspokajanie potrzeb indywidualnych, lecz – choć zabrzmiało to patetycznie – dobro wspólne!

Dom Loretański założono na planie prostokąta, o podwójnej strukturze murowej (cegła otynkowana), z wewnętrznym obejściem wokół właściwej kaplicy, mieszczącym dwubiegowe drewniane schody w części północno-zachodniej. Kaplicę przykryto sklepieniem kolebkowym gładkim. Obiekt jest jednokondygnacyjny z rozbudowaną konstrukcyjną attyką osłaniającą dach pograżony, tworzącą górną kondygnację. W partii zachodniej występuje jednokomorowe podpiwniczenie.

Elewacje opracowane są parami analogicznie, na niskim cokole, symetryczne, jednokondygnacyjne, zwieńczone gierowaną trójdzielną attyką (cokół, ściana, zwieńczenie – grzebień). Brak podkreślenia fasady. Elewacje dwu- i jednoprzęsłowe, o przęsłach wyznaczonych w części dolnej aediculami ujętymi parami kolumn jońskich na wysokich cokołach, w kondygnacji attykowej artykułowane są zryzalitowanymi prostokątnymi, płytkami aediculami zwieńczonymi odcinkami gzymsu i przerwany frontonami, tworzącymi wraz z prostopadłościennymi obeliskami ustawionymi od tyłu grzebień attyki. Kondygnacje rozdzielono gierowanym belkowaniem jońskim z gzymsem kostkowym.

W polach przęsła elewacji dłuższych znajdują się cztery wejścia z dekoracyjnymi nadprożami, flankowane stiukowymi przedstawieniami figuralnymi w prostokątnych oprofilowanych ramach, a ponad nimi oprofilowane *panneau*, pierwotnie wypełnione polichromią ze scenami *Narodzenia Chrystusa*, obecnie gładkie. Aedicule w bogatym obramieniu sklepiono konchowo i zwieńczono przerwany frontonami. W elewacjach dłuższych wypełniono je pełnoplastyczną rzeźbą figuralną z terakoty; w krótszych są puste. Attyka wsparta jest na gierowanym cokole dekorowanym fryzem balaskowym; pola jej przęsła wypełniają *panneau* w nawiązaniu do opisanych w partii dolnej. Wieńczy ją gzyms koronujący. W celu zobrazowania problemu zawartego w tytule niniejszego artykułu autorka zestawiała porównawczo wybrane ele-

in the period from 23.03.2011 to 31.03.2012 within the frame of the following project: “Kazimierz Dolny and selected historical complexes of the Powiśle Lubelskie region – restoration and protection of the heritage co-financed by EU from EFRR funds under the Infrastructure and Environment Programme”. In the archives of LublinWKZ it was possible to find two very general authorized documentations from the course of restoration works<sup>1</sup>. Giving a highly negative assessment of the carried out restoration works is a real annoyance for the author of this article due to the sorrow for irretrievably lost values and I do not know the authors of the restoration personally.

Comparing the state “before” and “after” may provide here some emotions comparable to popular television programs on improving beauty by female patients who are determined to be rejuvenated rapidly, but in this case the point is not the fully understandable and legitimate satisfaction of individual needs, but – although it may sound pathetically – the common good!

The Loreto Holy House was founded on a rectangular plan with a double structure of masonry (plastered brick) and with an internal yard around the actual chapel, which had wooden dog-leg stairs in the north-western part. The chapel was covered with a smooth barrel vault. It is a single-storey building with an extensive construction attic protecting a recessed roof, which forms the upper storey. In the western part there is a single room basement.

The elevations are similarly developed in pairs, on a low plinth, symmetrical, single-storey, surmounted with a broken tripartite attic (plinth, wall, finial – comb [Polish attic]). There is no emphasis of the facade. Two- and one-bay elevations with bays marked in the lower part by means of aediculae with pairs of Ionic columns on high plinths; on the attic storey they are articulated by avant-corps rectangular low aediculae surmounted with sections of the cornice and broken pediments forming the comb of the attic together with rectangular obelisks arranged at its back. Floors were separated by broken Ionic entablature with a cube cornice.

In the areas of bays of longer elevations there are four entrances with ornamental lintels flanked with stucco figural representations in rectangular profiled frames, whereas above them there is a profiled *panneau* originally filled with polychrome with the scenes of the *Nativity of Jesus*, now smooth. Aediculae in a rich frame were vaulted in the form of conch and crowned with broken pediments. In longer elevations they were filled with a fully artistic figural sculpture made of terracotta; in shorter elevations they are empty. The attic is supported by a broken plinth which is decorated with a baluster frieze; the fields of their bays are filled with *panneau* with reference to the above mentioned one in the lower part. It is surmounted

<sup>1</sup> Dokumentacja prac przy elewacji Domku Loretańskiego w Gołębiu, Łódź 2012, sygn. 25960; Dokumentacja prac przy wnętrzu Domku Loretańskiego w Gołębiu, Łódź 2012, sygn. 25961. Przy obydwóch opracowaniach nie odnalazłam dokumentacji fotograficznej. Natomiast zawarta jest informacja o głównym wykonawcy prac oraz podwykonawcach.

<sup>1</sup> Documentation work on the facade of the House of Loreto in Gołab, Łódź 2012, No 25960; Documentation work on the interior of the House of Loreto in Gołab, Łódź 2012, No 25961. I did not find photographic documentation as regards these two studies. However, there is information about the main contractor of the work and subcontractors.

menty dekoracji płaskorzeźbiarskiej, w stanie przed konserwacją i po niej.

### ***Dekoracja reliefowa, flankująca cztery otwory drzwiowe w elewacjach dłuższych***

#### *Elewacja północna*

**Portal wschodni** flankowany umieszczonymi w ramach antytetycznymi płaskorzeźbami, przedstawiającymi ewangelistów z ich atrybutami: Mateusza z aniołem i Marka z książką.

Dostrzeżone przez autorkę różnice pomiędzy stanem z 2009 i 2015 r.:

- zmieniony wyraz twarzy postaci Mateusza i anioła; utracona została klasyczna archaiczność modelowania,
- w nowej wersji Mateusz nie ma włosów nad czołem (w rodzaju grzywki),
- zupełnie inny sposób wykończenia dołu szaty nad kolanem św. Mateusza (il. 3a, b),
- zupełnie inny sposób wykończenia od góry obuwia,
- w figurze św. Marka układ szat zmieniony, co widoczne jest zwłaszcza w dolnej partii.

**Portal zachodni** flankowany postaciami św. Pawła z mieczem i św. Piotra z kluczami.

Dostrzeżone przez autorkę różnice w sylwetce św. Pawła pomiędzy stanem z 2009 i 2015 r.:

- inny mankiet szaty,
- koniec miecza był pierwotnie oparty o skraj szaty,
- szata była dłuższa, sięgała kostki,
- odmienny układ rzemieni sandałów (il. 4a, b).

with a crowning cornice. In order to illustrate the problem presented in the title of this article, the author compared selected elements of relief decoration in the state before and after restoration.

### ***Relief ornamentation flanking four door openings in longer elevations***

#### *Northern elevation*

**Eastern portal** flanked with antithetic reliefs in frames featuring evangelists with their attributes: Matthew with an angel and Mark with a book.

Differences noticed by the author between the condition from 2009 and 2015:

- changed expression on faces of Matthew and angel; classic archaic character of modeling was lost,
- in the new version Matthew has no hair above the forehead (fringe-like),
- completely new way of finishing the lower robe above the knee St Matthew (Figs. 3a, b),
- completely new way of finishing the shoe from the top,
- in St Mark's statue the robe arrangement is changed, which is particularly visible in the lower part.

**Western portal** flanked with figures of St Paul with a sword and St Peter with keys.

Differences noticed by the author in the figure of St Paul between the condition from 2009 and 2015:

- different cuff of the robe,
- originally, the end of the sword was leaning on the robe's edge,



Il. 3. Święty Mateusz, prawa noga: a) 2009 r., b) 2015 r. (fot. G. Michalska)

Fig. 3. The right leg of St Matthew in: a) 2009, b) 2015 (photo by G. Michalska)



Dostrzeżone przez autorkę różnice w postaci św. Piotra pomiędzy stanem z 2009 i 2015 r.:

- odmienny wyraz twarzy,
- inne szaty, pierwotnie w dolnej partii spod spodu wi-  
dać było wertykalny układ fałd,
- odmienny układ rzemieni sandałów (il. 5a, b).

#### *Elewacja południowa*

**Portal wschodni** flankowany płaskorzeźbami przedstawiającymi ewangelistów św. Jana z orłem i św. Łukasza z piórem, pędzlem i paletą (il. 6).

Dostrzeżone przez autorkę różnice w sylwetce św. Łukasza pomiędzy stanem z 2009 i 2015 r.:

- odmienny wyraz twarzy,
- inny układ kołnierza,
- inny układ fałd pod łokciem,
- całkowicie inny układ i długość szaty w części dolnej (il. 7a, b).

**Portal zachodni** ze św. Józefem z piłą, dłutem i młotkiem oraz św. Janem Chrzcicielem z krzyżem i owieczką.

Dostrzeżone przez autorkę różnice w sylwetce Jana Chrzciciela pomiędzy stanem z 2009 i 2015 r.:

- inny układ szat w lewym dolnym rogu,
- wydaje się, że postać miała na nogach obuwie z cholewką,
- wydaje się, że nieco inny profil miała owieczka.

- the robe was longer, it reached the ankle,
- arrangement of sandals' thongs was different (Figs. 4a, b).

Differences noticed by the author in the figure of St Peter between the condition from 2009 and 2015:

- different facial expression,
- different robes, originally a vertical arrangement of creases was visible in the lower part from underneath,
- arrangement of sandals' thongs was different (Figs. 5a, b).

#### *Southern elevation*

**Eastern portal** flanked with reliefs of evangelists St John with an eagle and St Luke with a pen, brush and palette (Fig. 6).

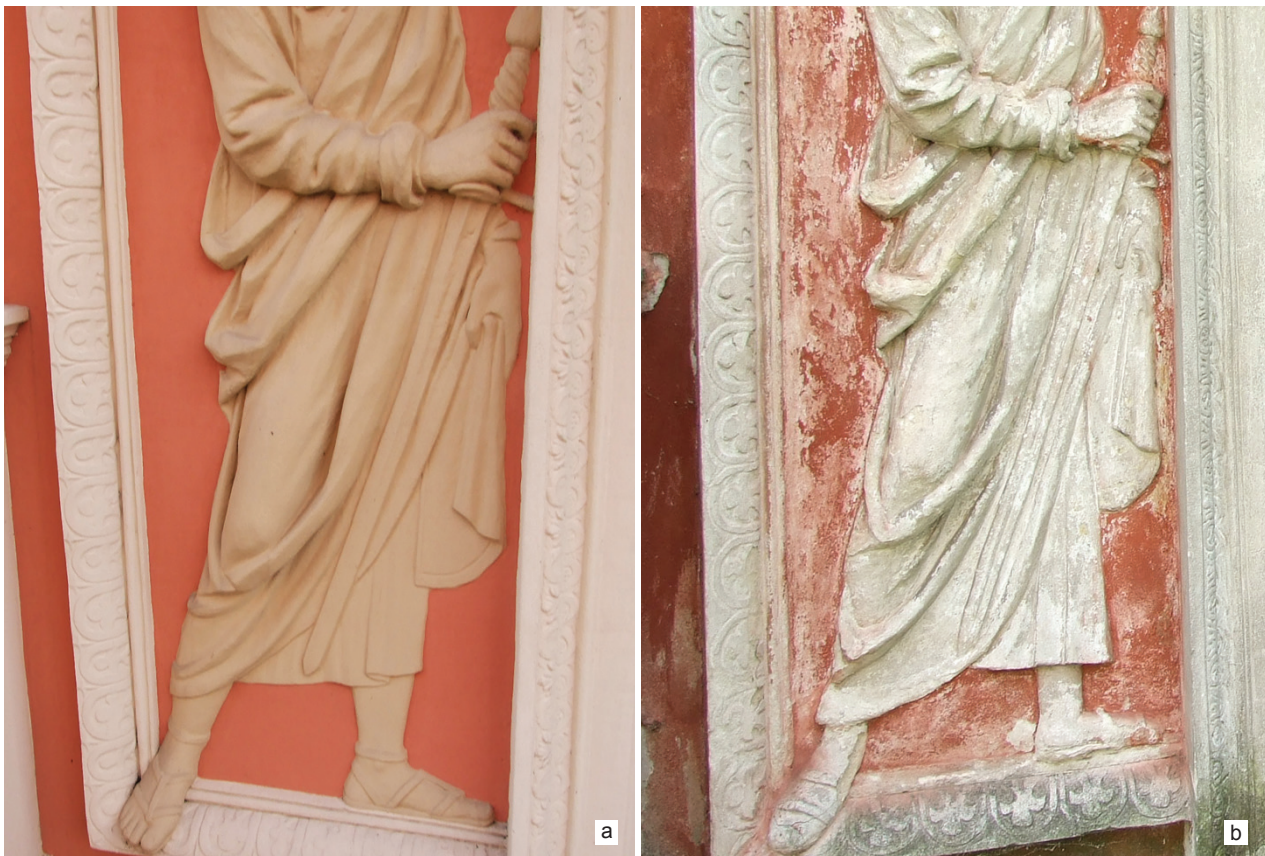
Differences noticed by the author in the figure of St Luke between the condition from 2009 and 2015:

- different facial expression,
- different collar's arrangement,
- different arrangement of creases under the elbow,
- completely different arrangement and length of the robe in its lower part (Figs. 7a, b).

**Western portal** with St Joseph with a saw, chisel and hammer and St John the Baptist with a cross and lamb.

Differences noticed by the author in the figure of St John the Baptist between the condition from 2009 and 2015:

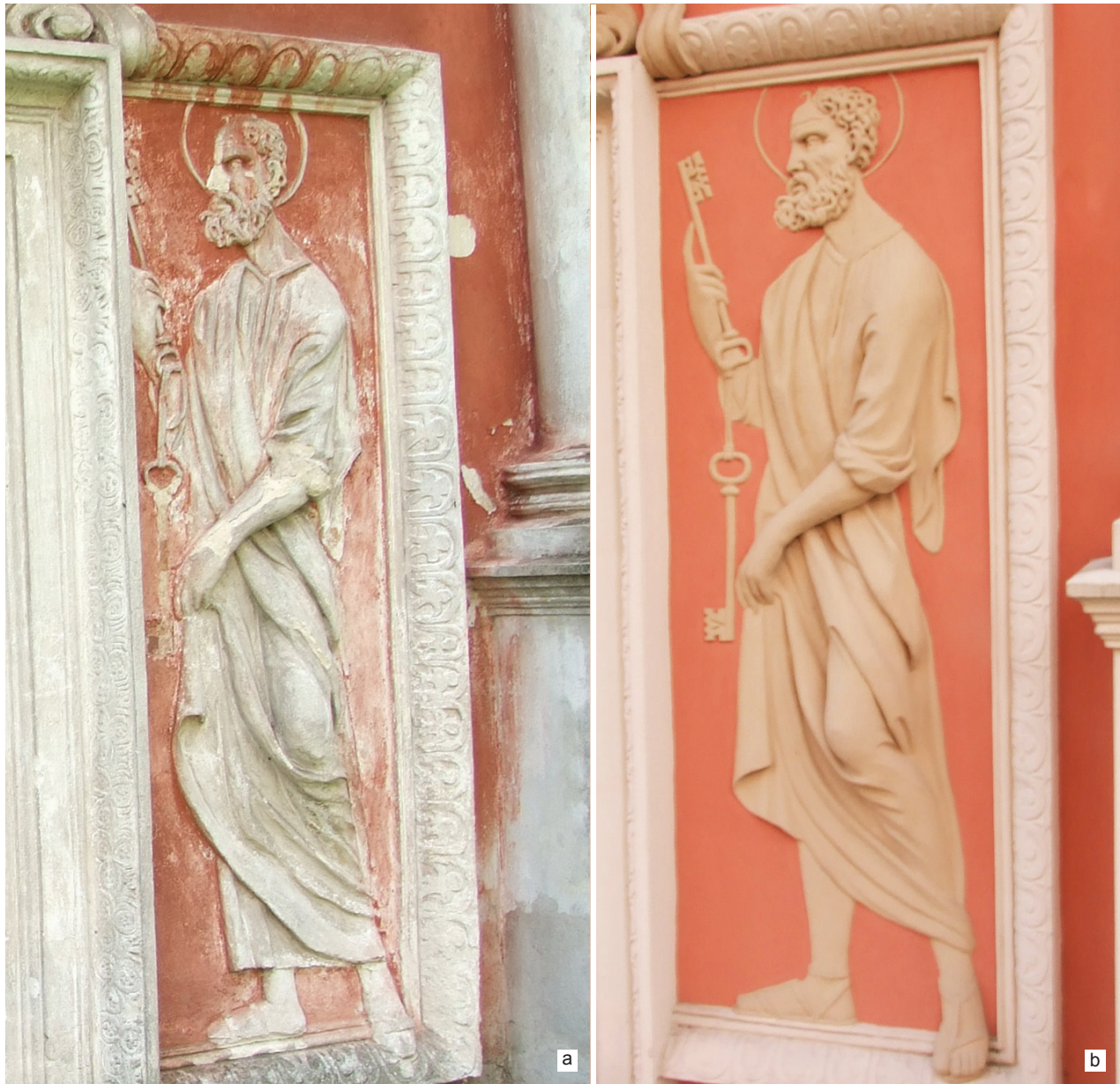
- different arrangement of the robe in the left lower corner,



Il. 4. Święty Paweł, dół postaci: a) 2009 r., b) 2015 r. (fot. G. Michalska)

Fig. 4. St Paul, lower part of the figure in a) 2009, b) 2015 (photo by G. Michalska)





Il. 5. Święty Piotr: a) 2009 r., b) 2015 r. (fot. G. Michalska)

Fig. 5. St Peter in: a) 2009, b) 2015 (photo by G. Michalska)

Zaprezentowany materiał porównawczy (tylko w wyborze) jednoznacznie wykazuje, jakiemu to przeobrażeniu uległa cenna XVII-wieczna sztukateryjna dekoracja Loretu. Zadaniem artykułu nie jest wywoływanie sensacji, ale pokazanie „nie dobrej praktyki” i ostrzeżenie przed zagrożeniami wynikającymi z powierzania cennych zabytków niesprawdzonym warsztatom, chyba działającym tu bez właściwego nadzoru konserwatorskiego i nie w oparciu o uzgodniony szczegółowy zakres prac. Wszelkie słowa wyjaśnień i tłumaczenia na nic się już nie zdadzą, bo zniszczonej substancji zabytkowej nie da się niestety przywrócić. Wydaje się przy tym, że wykonawcy renowacji mieli świadomość swoich działań, prowadzących do zastąpienia nową formą substancji zabytkowej, ponieważ w przywoływanej już dokumentacji powykonawczej przyznali z dezynwolturą, że budowla

- it seems that the figure had footwear with uppers on his feet,
- it seems that the lamb’s profile was different.

It can be clearly seen from the presented comparative material (only selected) what sort of transformations were made to the valuable 17<sup>th</sup>-century stucco ornamentation of the Loreto House. This article is not aimed at causing sensation, however, it indicates “bad practice” and it is a warning against dangers that result from putting valuable historic building into the hands of untested workshops which seem to operate without proper restoration supervision and not observing an agreed detailed restoration work schedule. Any explanations or excuses are for nothing now because the destroyed historical substance unfortunately cannot be restored. It seems





Il. 6. Święci Jan i Łukasz,  
2009 r. (fot. G. Michalska)

Fig. 6. St John and St Luke  
the Evangelists in 2009  
(photo by G. Michalska)



Il. 7. Święty Łukasz, dół postaci: a) 2009 r., b) 2015 r. (fot. G. Michalska)

Fig. 7. St Luke, lower part of the figure in: a) 2009, b) 2015 (photo by G. Michalska)

odzyskała harmonię, ale na pewno dalece odbiega od pierwotnego wyglądu<sup>2</sup>. No właśnie!

Należałoby podjąć próbę znalezienia przyczyn tak poj-  
mowanej konserwacji zabytku, poza wspomnianym we  
wstępie reżimem czasowym przy korzystaniu ze środków  
unijnych, sprzyjającym, jak się wydaje, powierzchowności  
działań konserwatorskich, ze swej istoty żmudnych

here that the performers of renovations were aware of  
their actions leading to the replacement of the historical  
substance by a new form because in the already afore-  
mentioned post-execution documentation they contemp-  
tuously admitted that the building regained harmony,  
but it is certainly far from its original appearance<sup>2</sup>. Yes,  
exactly!

<sup>2</sup> Por. przypis 1.

<sup>2</sup> Cf. footnote 1.





Il. 8. Gardzienice, stare ławki kościelne niszczące w parku pałacowym, 2015 (fot. G. Michalska)

Fig. 8. Gardzienice. The old pews from the church decaying in the palace garden, 2015 (photo by G. Michalska)

i czasochłonnych. Ale zapewne szkodzi dziedzictwu nie tylko to. Chyba zbyt łatwo zaakceptowaliśmy nowy, „ładny” i czysty wygląd zabytków, nie zauważamy, że powszechne używanie gotowych współczesnych tynków renowacyjnych, znakomicie odpornych farb krzemooorganicznych bardzo zmienia wyraz artystyczny obiektów, zwłaszcza tak kameralnych jak nieodżałowany Domek Loretański w Gołębju. W pośpiechu, czy też niewiedzy, zapomina się o dobrej dokumentacji przedwykonawczej, a na etapie wykonania – grze fakturą, miękkim modelowaniu, niuansach chropowatości, szacunku dla autentycznej, nie do poprawiania czy zastąpienia oryginalnej urody zabytku. Tego właśnie uczyli oldskulowi profesorowie, których miałam zaszczyt być studentką. Żał, że nie ma już w lubelskiej średniej szkole budowlanej klasy kształcącej sztukatorów, którzy znani byli ze swojej marki, podobnie jak niegdyś poszukiwani wykonawcy, przyuczeni w dobrej szkole PKZ.

Los współczesnego „polepszania urody” substancji zabytkowej z zacieraniem oryginału dotknął wiele zabytków na Lubelszczyźnie, m.in. barokową kapliczkę architekta Pawła Fontany przy ul. Peowiaków w Lublinie, czy cenną manierystyczną kaplicę w zespole pałacowym w Gardzienicach<sup>3</sup>. Tamże, z niezrozumiałych powodów skazano też na zagładę, co prawda szczegół, ale jakże piękny – stare ławki kościelne (il. 8); niszczą sobie po cichu już kilka lat, wystawione na zewnątrz...

Niniejszy artykuł, koncentrując się na wybranym przykładzie kalekiej konserwacji, ma również za zadanie zwrócić uwagę na niepokojąco szeroką skalę tego zjawiska. Jest więc zarazem apelem o daleko większą rozwagę przy powierzaniu prac konserwatorskich, a następnie konsek-

An attempt should be made in order to find the reasons of so understood restoration of the monument, apart from the regime of time which was mentioned in the introduction, when using the EU funds which seem favourable for superficiality of the restoration work being arduous and time-consuming by its nature. But certainly not only this is harmful to our heritage. We probably accepted the new “nice” and clean appearance of monuments too easily, we do not notice that the widespread use of modern ready-made restoration plaster, perfectly resistant silicon-organic paints significantly changes the artistic expression of objects, especially ones that are so intimate as the regrettable Loreto Holy House in Gołqb. In a hurry or due to ignorance, good pre-executive documentation is forgotten and at the stage of execution – playing with textures, soft modelling, nuances of roughness, respect for the authentic and original beauty of the monument which is not to be improved or replaced. That is what I learned from old-school professors whom I had the honour of being a student. Pity that in the Lublin secondary professional school there are no longer any construction classes educating professionals in molding, who were known for their brand name, similarly to the artists who were also once sought and trained in a good PKZ school.

The fate of modern “improving beauty” of the historical substance with blurring the original was shared by many monuments in the Lublin region, among other things, a Baroque chapel by architect Paul Fontan in Peowiaków Street in Lublin or a valuable Mannerist chapel in the palace complex in Gardzienice<sup>3</sup>. There, due to inexplicable reasons old church pews – in fact a detail but how beautiful – were also left to undergo destruction

<sup>3</sup> Artykuł dotyczący wymienionych obiektów w przygotowaniu.

<sup>3</sup> Article on these architectural objects in preparation.

wentne egzekwowanie klasycznych wymagań w zakresie projektów (opartych na wielokierunkowych badaniach obiektu), szczegółowej dokumentacji oraz nadzoru nad przebiegiem robót.

(Fig. 8); they have been quietly decaying for several years after being carried away outside...

This article's purpose, focusing on the chosen example of "crippled" restoration, is also to draw attention to the alarmingly wide scale of this phenomenon. It is therefore also a call for far greater consideration when entrusting restoration work and then consequent enforcement of classical requirements in the range of projects (based on multidirectional research on a given architectural object), detailed documentation as well as supervision over the works.

Translated by  
Bogusław Setkiewicz

### Bibliografia/References

- [1] Kurzej J., *Jan Wolf. Monografia architekta...*, Dodo Editor, Kraków 2009.
- [2] Majewski K., *O działalności kilku muratorów lubelskich z lat 1571–1625*, [w:] T. Hrankowska (red.), *Sztuka ok. roku 1600*, Materiały Sesji SHS, PWN, Lublin 1972, 180–198.
- [3] Michalczyk S., *Domek Loretański w Gołębiu. Geneza jego treści ideowych i artystycznych*, [w:] M. Witwiński (red.), *Treści dzieła sztuki*. Materiały z sesji SHS, PWN, Warszawa 1969, 153–171.
- [4] Michalska G., *Dom Loretański w Gołębiu*, Lublin 2003, karta ewidencyjna „biała”, LWKZ Lublin.
- [5] Michalska G., *Ogrodzienie zespołu kościoła parafialnego p.w. św. Floriana i Katarzyny w Gołębiu*, Lublin 2003, karta ewidencyjna „biała”, LWKZ Lublin.
- [6] Miłobędzki A., *Architektura polska XVII w.*, PWN, Warszawa 1980.
- [7] Miłobędzki A., *Z prac nad syntezą architektury polskiej XVII w.*, „Rocznik Historii Sztuki” 1976, t. 11, rozdz. 3, 69–84.
- [8] Parfianowicz K., *Domek Loretański w Gołębiu i grupa dzieł architektoniczno-rzeźbiarskich (Tarlów, Kazimierz, Wysokie Kolo, Jedlińsk, Lublin)*, [w:] *Studia Puławskie, Materiały z sesji popularnonaukowej*, Towarzystwo Przyjaciół Puław, Puławy 1978, 109–147.
- [9] Parfianowicz K., *Petrus Likkiel Italus*, „Kurier Lubelski” 1969, R. 17, Nr 86 (13.04.1969), 3.
- [10] Parfianowicz K., Wzorek J., *Z badań nad rozwojem architektury w Lublinie w I poł. XVII w.*, „Rocznik Lubelski” 1971, T. 13, 71.
- [11] Tatariewicz W., *Typ lubelski i kaliski w architekturze XVII wieku*, [w:] W. Tatariewicz, *O sztuce XVII i XVIII wieku*, PWN, Warszawa 1966, 122–147.
- [12] Kubala L., *Jerzy Ossoliński*, Ossolineum, Warszawa 1924.

### Streszczenie

Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na nieudane prace konserwatorskie na obszarze Lubelszczyzny, której „marką kulturową” jest manierystyczna architektura sakralna i świecka. Jednym z cennych obiektów stylu nazwanego „renesansem lubelskim” jest unikatowa w formie i symbolice Kaplica Loretańska w Gołębiu (pow. puławski). Poddana zabiegom renowacyjnym w latach 2011–2012 utraciła wiele w zakresie substancji zabytkowej. Dowodem jest porównanie stanu zabytku sprzed prac konserwatorskich z obecnym. Autorka próbuje odpowiedzieć na pytanie o przyczyny przeprowadzania obecnie prac konserwatorskich, jak się wydaje, z pominięciem ustawowo regulowanych procedur na kolejnych etapach takich zadań.

**Słowa kluczowe:** Dom Loretański w Gołębiu, renesans lubelski, renowacja, konserwacja zabytków

### Abstract

The main aim of this article is to draw attention to unsuccessful renovation works in the Lublin Region. The Lublin Region is famous for Mannerist architecture. The Loretto Chapel in Gołęb near Puławy is one of the most precious masterpieces of the Lublin Renaissance style (local variety of Mannerism). The Loretto Chapel was renovated in 2011–2012. During that renovation it lost much of its authentic artistic matters. The proof for this statement can be a comparison between the condition before and after renovation. The author asks for the reasons for unprofessional renovation, which was carried out without necessary procedures prescribed by Polish law.

**Key words:** Loretto Chapel in Gołęb, Lublin Renaissance Style, renovation, conservation of monuments